

Ayda Erbal/Erdem Özgül: Sorumluluk, “Kahramanlık” ve Sirri Süreyya Önder

Posted on 06/03/2017

Ahmet Insel’in 26 Nisan 2011 tarihli Radikal yazisinin basligi Katilden Milli Kahraman Olur Mu?[4] diye soruyordu. Taner Akçam’in 1996 yilindan bu yana yazdigi eserlerinden anladigimiz kadariyla katilden kahraman olmasi bir istisna degil hatta neredeyse esyanin tabiatindan olmustur. Isin ilginç tarafi muktedirin bilinçalti da her yerde benzer çalisir, katile direnisen sembolü[5] muktedirin elinde baska bir katledilmenin mesrulastirilmesine bile malzeme olabilir. Amerikan SEAL kuvvetlerinin Osama Bin Ladin’i öldürdüklerini iddia ettikleri operasyonun adini Geronimo koymus olmalari gibi... Beyaz adam dünya üzerinden kendisi gibi olmayani yok etmekle yetinemeyip, tarihinin cinai sayfalarina yenilerini eklerken bilinçaltinda hep en eski ve en büyük suçunu isler durur, inkar edilemeyecek olan bir yerden gelip muktediri bulur. Bunda belki de özellikle karsilastirmali dünya tarihi düşünöldügünde pek de sasiracak bir sey yoktur. Ancak bizi sasirtan bu katillerden kahraman yaratma kervanina Sirri Süreyya Önder’in de katilmis olmasidir.

17 Eylül 2010 tarihinde 24 Haber Kanali’nda yayinlanmis ‘Kafa Dengi’ adindaki programininternetinde tesadüfen rastladigimiz videosu tirnak içinde Önder’e ait “Devletin Salih Mirzabeyoglu’na olan kin ve düşmanligi son bulmalı” yazisiyla basliyor. Metris Cezaevine 27 Ocak 2000 tarihinde düzenlenen bir askeri operasyon ve sonrasi süreçte IBDA-C lideri Mirzabeyoglu ve arkadaslari da devlet zulmünden en az Sirri Süreyya Önder kadar pay almislardir.[6] Dolayisiyla hem devlet zulmüne karsi ortak hissiyat içinde olmaktan hem deiskenceye siyaseten karsi olmaktan Sirri Süreyya Önder’in Mirzabeyoglu’na yapilanlara son verilmesini istemesinde anormal bir durum yoktur. Ancak programin ilerleyen dakikalarindaSirri Süreyya Önder tarih hocaligina soyunarak konuyu Mirzabeyoglu’nun dedesine ve devletin ettigi zulme baglarken su sözleri ediyor:

“Simdi Hacı Musa bey diye birisi vardır bizim tarihimizde, bu ülkenin tarihinde. Bir Kürttür, Mutki asiretinin liderlerindedir, Salih Mirzabeyoğlu’nun da büyük büyük dedelerinden biridir, şimdi bu Kürt isyanlarından birinde kendisine sığınan birini vermemek uğruna devlet tarafından hemen hasim ilan ediliyor ve Hacı Musa Bey de muazzam bir direnis ve yigitlik gösteriyor vermiyor, teslim etmiyor. Çember, etrafındaki çemberi daraltıyorlar ve çocuğuyla beraber, yegeniyle beraber, dağa çıkmak zorunda kalıyor, devlet bunu dağda öldürüyor, “. [7]

Sirri Süreyya’nın burada tam olarak tarihi nasıl bir değil iki kere çarpıtıldığını anlamak için bir kaç şey bilmek gerekiyor. Birincisi Hacı Musa’nın kim olduğu, ikincisi Sirri Süreyya Önder’in kaynak olarak aldığı Mirzabeyoğlu’nun Tilki Günlüğü adlı kitabında konunun nasıl işlendiği.

HACI MUSA KİMDİR?

Hacı Musa Kronolojisi

Naksibendi tarikatının ileri gelenlerinden Hacı Musa Bey -kimileri ona Kürt Musa da der, Sirri Süreyya Önder’in de belirttiği üzere IBDA-C Lideri Salih Mirzabeyoğlu’nun [8] büyük dedesidir. Hacı Musa’yi torununun bakış açısıyla tanımak için Mirzabeyoğlu’nun Tilki Günlüğü [9] adlı eserine bir göz atmak gerekiyor. Mirzabeyoğlu soyagacını su abartılı cümlelerle çıkarıyor:

“Mutkî Asireti Reisi Hacı Musa Bey, onun oğlu İzzet Bey, onun oğlu Hacı Muammer Bey, onun oğlu Salih Mirzabeyoğlu... Büyük sahabî, «Seyf-ül Islâm-Islâmın kilici» lâkablı Halid bin Velid Hazretlerine kadar bir secere... Oradan gelen bir kolun yatakladığı yerdir Mus!.. Baba soyum, «Allah’ın çekilmiş kilici» diye anılan, büyük sahabi Halid bin Velid Hazretlerine dayanır... Mûsâ deyince... Efsanevî bir yigitlik şahsiyeti olan, dedem İzzet

Bey'in babasi ve Mirza Bey'in oğlu Mûsâ Bey... “[10]

Bu, Mirzabeyoglu'nun anlattığı Musa Bey'dir, diğer bir deyişle şimdiye kadar okuduğumuz Musa Bey bir “dava adamı”, bir “kahraman”dır. Oysa Mirzabeyoglu'nun övüdüğü Hacı Musa Bey Kürt tarihçileri de dahil ciddi araştırmacılarının hiçbirisi tarafından bir kahraman olarak kabul edilmez[11]. Onun acımasızlığı bugüne kadar basta Recep Maraslı, Mehmet Emin Bozarlan ve Naci Kutlay olmak üzere bir çok Kürt entelektüeli tarafından da defalarca konu edilmiş, eleştirilmiştir. Hacı Musa Bey kimdir bilmeyenler için Naci Kutlay'dan okuyalım:

“Kürt feodallerinden bazıları bu karsitliği ileri götürmediler, ancak kimileri de kan düşmanlığı noktasına tasidılar. Muslu Hacı Musa Bey bunlardan biridir. Mirza Bey'in oğludur Musa Bey. Kasım ve Nuh adında kardeşleri var. Ermenilere yaptıkları baskıyla ünlüdür. Ermeni papazın yegeni Kaspartin (sic) kızı Guloya (Gülizar) yaptıklarına Avrupalı devletler karşı çıktılar..... Hacı Musa ve Nuh Bey'ler Seyh Sait İsyani'ndan sonra Suriye'ye kaçtılar. Hacı Musa orada hastalanarak öldü ve kardeşi Nuh Bey, birlikte Türkiye'ye geçmekte oldukları Kör Hüseyin Pasa'yi öldürüp, kesilen basını Van Kolordu kumandanına teslim ederek kurtuldu. Yıllar sonra Hüseyin Pasa'nın torunu da Mus Camisi'nin önünde Nuh Bey'i öldürdü. Serhat bölgesinde Ermeni karsitliği ve katliamının alt yapı taşlarından biri de bu olaydır.”[12]

Naci Kutlay aynı zamanda Gülizar olayından iki sene önce 1887'de Hacı Musa'nın daha önceki baskı ve saldırılarından dolayı ceza aldığını yazar fakat Hacı Musa'nın hapisten çıktıktan sonra kendisini şikayet ettikleri için Ermenilere zulmü katlandırıp katmerlendirdiği yine yazılanlar arasındadır. Ayrıca Hacı Musa'nın bölge halkları ve yabancı ülke konsoloslukları nezdindeki şöhreti Ermenilere yaptıklarıyla sınırlı değildir. Hans Lukas Kieser'in Türkçe'de yayınlanmış İskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938 adlı eseri de dahil pek çok kaynakta Dr. George C. Reynolds ve arkadaşı George C. Knapp'in Bitlis'te yapılan bir toplantıdan dönerken aralarında Musa

Bey'in de bulunduğu üç Kürt tarafından ağır yaralandıkları anlatılır[13]. Bu olay "Osmanlı ile Amerika arasında diplomatik krize neden olacak kadar"[14] büyür.

SIRRI SÜREYYA ÖNDER'İN "HACI MUSA"'SI

Mirzabeyoğlu'nun yazdıkları ve Önder'in anlattıkları dinlendiğinde görülüyor ki Önder'in referansı Tilki Günlüğü'dür, ama Önder anlatılması mümkün olmayan bir nedenden Tilki Günlüğü'nü de kendi kafasına göre yorumluyor. Oysa aynı olayı Mirzabeyoğlu daha farklı anlatıyor:

"Seyh Selâhaddin'in bir meseleden dolayı hükümetle arası bozulmuş, söylentiye göre 40 ile 100 arasındaki aile efradı ve adamlarıyla birlikte İzzet Bey'e sığınmıştır. (...) Seyh Selâhaddin ve adamları, İzzet Bey'in yanında bir seneye yakın kalıyorlar... Bu arada Musa Bey Seyh Selâhaddin'in affı için Mustafa Kemâl'e mektup yazıyor... O da borcunu ödüyor ve Seyh Selâhaddin isin içinden sıyrılıyor. Daha önce İzzet Bey'den onun teslimini isteyen hükümet, "ben evime sığınmış olanı vermem, o benim misafirimdir!" diyen İzzet Bey'le limonlaşmıştır. Ardından gelişen hadiseler boyunca, İzzet Bey'le hükümetin arası açılır..."

Görüldüğü gibi S.S. Önder'inki tamamen yanlış ezberle dayalı, abartılı, üstünkörü bir tarih anlatımı. Halbuki ne Musa Bey anlattığı gibi "muazzam bir direniş sergiliyor" ne de Seyh Selâhaddin'in sığındığı kişi Musa Bey'dir. Seyh Selâhaddin, Musa Bey'in oğlu İzzet Bey'e sığınmıştır Tilki Günlüğü'ndeki anlatım bu yöndedir. Kendi anlattıklarıyla başvuru kaynağına karşılaştırıldığında bu bariz hatası da ortaya çıkıyor S.S. Önder'in.

Kaldı ki Ermenilerle Kürtler arasındaki ilişkiler tarihte en kötü dönemini yaşıyorken bile ortak duyguları yer yer Musa Bey'i lanetlemek olmuştur. Naci Kutlay Dipnot dergisi için yazdığı daha sonra Gelawej websitesinde de yeniden yayımlanan yazısında kinama eyleminin yaygın olmamakla birlikte yayınlardan takip edilebileceğini söyler:

“1894-96 yıllarındaki baskılar ve öldürme olayları özellikle Kürt aydınlarını harekete geçirdi. Kürt basını ve ITC’deki Kürtlerin bu yönlü eylemleri bir ölçüde etkili oldu. Kürt önderleri Ermenilerle siddet olaylarını kinayan yaklaşımlarda bulunmadılar. Bazı yazılı makale ve çağrılarını aslında bu çabalar. Osmanlı Devleti’ni terk eden yurt dışındaki Kürtleri kirimlari eleştirenler. Bunların çoğu ITC’deki Kürt yurtsever aydınlardı. Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Sükuti, Bedirhanzadeler (Abdurrahman ve Abdürezzak vd). Abdullah Cevdet, ‘Bir Kürd’ imzasıyla yazdı, bu makaleler ve bildirimler Ermenice Trosak ve Kürdistan gazetelerinde yayımlandılar (sic). ‘Kürtlere Çağrı’, 8 Haziran 1898 tarihli Trosak’ta yayınlandı ve imza ‘Dr.S.’dir. ‘Ey Kürtler! Bu asır bilim asridir, dağlar içinde bilgisizliğin vakti geçmiştir...’ diye başlayan uzun makale ya da çağrı Kürtleri Ermenileri öldürmemeye ve Sultan’a karşı çıkmaya çağırıyor. ‘...Sultan Hamid ne halifedir ve ne de padişah. O bir caniden başka bir şey değildir ve bu canı size Ermenileri öldürün diyor, fakat siz niçin “biz komsularımızı öldürmeyiz” diyemiyorsunuz?...’ (....) ‘Ermeniler zulme karşı çıkmakta ve bu uğurda kanlarını dökmektedirler. Peki siz niçin halen hareketsiz duruyorsunuz?...’ (...)

‘Ermeniler sizin dostunuzdur. Siz onlarla birlikte 2000 senedir yaşamaktasınız. Bunun için Ermeniler size dost komsulardır. (...)’ 1899’da Tasnak Ermeni Partisi isteğiyle yayınlanan Ermenice Trosak gazetesi Jön Türk, Makedonya ve Kürt önderlerine yine çağrıda bulunur, Trosak’da yazmalarını ister. ‘Kürdistan’ redaktörlerinden bir Kürt aydını da yazar. Makale Kürtçedir, Trosak gazetesi tarafından Ermeniceye çevrilerek yayınlanır. ‘(...) Ermeni kirimlari esnasında medeni dünyadaki bütün gazetelerde, Kürtlerin, komsuları Ermenileri öldürmekte olduğu yazılarak, bu haysiyetsizliği tamamiyle Kürtlere bulastırdılar. Fakat ben gerçeğin ortaya çıkmasını isterim. Musa Bey’in muhakemesi olurken bile birçokları biliyordu ki, Musa Bey o suçu yalnız kendi basına işlememiştir. Bunun böyle olduğunun en büyük delili, Musa Bey’in suçlu olmasına rağmen mahkeme tarafından suçsuz sayılmasıdır...”

Diğer bir deyişle bu satırların yazarı Musa Bey’in ancak devletin göz yummasıyla varolabileceğini gayet iyi biliyordur.[15] Kutlay Ermenilere karşı yaklaşımın asiretler arası farklılığına dikkat çekmek için başka bir toplantıya dikkat çeker:

“...bu toplantıda Kürtlerin Büyük Seyhi Seyh Ubeydullah ayaga kalkarak toplantidakilere sunlari söyledi: “Çok eski zamanlardan beri Ermeniler ve Kürtler bu topraklarda komsu olarak yaşamaktadır. Sayet biz bugün onlari kirarsak, yarin da Türkler bizi kiracaktır. Ben zannediyorum ki Kürtler bunu sezinlerler ve tahmin ediyorum ki, bu cellatligi yapmak isteyecek olan herhangi bir Kürt bulunsun...”[16]

Bunlarin yanisira ve hatta belki bunlardan daha çok bilineni Musa Bey hakkında ortakhafızanın ürettiği eserlerdir. Örneğin Kürt Dengbejleri, Musa Bey’in zulmü karsısında Gulo’nun çektiği aciyi yüreklerinde hissedebilmisler, kendilerini Gulo’nun yerine koymus, onun agzından bir de agit yakmışlardır. Bu agit hem Kürtçe hem de Ermenice söylenmektedir.

“Wayê! wayê! wayê! wayê!

Berf dibare tevî bayê,

Hecî Müsayê min nekuje ez güne me,

Tu Kurmanci ez File me,

Tu serê min kurki bi gizana

Gostê min bidî ber kerpetana,

Ez serê xwe nadim li ser balgîyê Musulmana.

Way! Way! Way! Way!

Tipi şeklinde kar yağıyor,

Hacı Musa öldürme beni,

günahım,

Sen Kürt ben Ermeniyim,

Başımı usturaya da vursan,

Etimi kerpetenle koparsan da,

Yine de Müslümanın yastığına baş koymam ben.”[17]

Mehmet Bildirici, Gülizar’ın torunu Türkiye ve dünyada konuyla ilgilenenler arasında oldukça bilinen tarihçi Anahid Ter-Minasyan’ın da katıldığı Van, Mus, Elazığ gezisinde bir gözlemde bulunuyor: “Mus kökenli Anahid Ter-Minasyan’ın yayası (anne annesi) Gülizar, Kürt Beyi Musa Bey tarafından kaçırılıyor. Mahalli sanatçı Cahit Bey, bu olayı Kürtçe olarak şiirle anlatıyor. Madam Anahid durumu sevinç, hüzün ve gözyaşları ile dinliyor.”[18] (Gulo’ya yakılmış ağıdın Ermenicesini suradan dinleyebilirsiniz -Yusuf Pasa’ya tesekkürlerimizle.)

TARİH ve CİDDİYET

Yukarıdaki bilgiler ışığında Sirri Süreyya Önder’in konuşması bir kaç nedenle mesleki vesiyasi etik açısından sorunludur. Birincisi Sirri Süreyya Önder ödevini yeteri kadar yapmadan konu hakkında konuşup “bilgi” yayma yetisini kendisinde görmüştür. Hacı Musa Bey tarihte önemi olmayan müphem şahıslardan biri değil, hem 1800’lerin ikinci yarısında artık katlanılmaz hale gelmiş Ermeni katliamlarında hem de 1915’de Mus’un

Ermenilerden temizlenmesinde kilit rol oynayanlardan birisidir. Hacı Musa Bey'in torununun anlatımlarından beslendiği gayet açık olan Sirri Süreyya Önder bu vesileyle hem programı o akşam seyretmiş ve daha sonra internet üzerinden seyredecek tek tek izleyiciler düzeyinde düzeltilmesi asla mümkün olmayan bir dezenformasyona neden oluyor, hem de, muhtemelen farkında olmadan, bir katilden de kahraman yaratmış oluyor. Oysa Mirzabeyoğlu bile dedesinin kimliğini açıklarken Kürt yurtseverliğine bir vurgu yapmıyor okuduğumuz çalışmada. O'nun yerine S.S. Önder anılması çok da mümkün olmayan bir nedenle bu vurguyu yapıyor. Musa Bey'i önce Kürt yurtseverliğine sonra kahramanlığa taşıyor. Ancak yine de belirtmek gerekir ki Sirri Süreyya'nın içine düştüğü durum özellikle Ermeniler ve Kürtler konusunda söz söyleyebilmenin ve hatta popüler kitap yazmanın herhangi bir ciddi standardı olmayan, zaman zaman yarı akademik çesitlemeleri de olan son derece kolaycı bir popüler kültür ortamının bir kısıde yeniden kristallesmesidir aslında. Ancak Sirri Süreyya bu konuda yalnız değildir, dolayısıyla bu yazdığımız yazı da Sirri Süreyya'nın söylemine göre daha fazla ya da ona yakın ölçüde sorunlu, tarih, tarih yazımı ve bunun gündelik popüler siyasi (ya da kendisini siyasetin dışında sanan) yansımaları olan yazar, gazeteci ve/veya akademisyenlere değinmemesi nedeniyle eksiktir aslında. Esas sorunsallaştırılması gereken bu konularda söz söyleme veya kanaat önderliği rolü oynamaya iliskin olması gereken süregen bir huzursuzluk yerine her durumda kendisini belli eden huzur, selahiyet ve rahatlıktır. "Bir kitap okudum, bir Ermeni arkadaşım var" türünde, bir genel geçer akademik ya da gazetecilik standardına tabii tutulduğunda iler tutar bir yani kalmayan, kıymeti konuya hakimiyetle alakası olmayan kendi gazetecilik tarihinden yahut sosyal ağ ilişkilerinden menkul, yüzbinlerce insanın hayatının söz konusu olduğu bir durumda kendi selahiyeti ve mesnetsiz iktidarıyla hiçbir sorunu olmayan bir yazma çizme durumu ortaya hakimdir. Taner Akçam'ın Taraf'ta çıkmış yazısında[19] da eleştirdiği gayriciddi ve gayrientellektüel bu umursamazlık oldukça sorunludur[20] ve üzerinde ciddiyetle uzun uzun düşünmeyi gerektirmektedir.

Madam Anahid'in sevinç, hüznü ve göz yaşlarını paylaşmaya çalışmak ancak meselenin derinliği ve zorlununun farkında bir huzursuzluk ve ciddiyetle mümkündür. Yoksa insan aynı

saniye içinde günümüzden bir katili lanetlerken geçmisten bir katili aklar pozisyonuna çokrahat düşebilir. Sirri Süreyya Önder'den beklediğimiz akademisyenlik kriterleri değildir ancak ciddi bir gazetecilikte bile bir torunun yazdığı kitaptan hareketle söz söylenemeyeceği asıkar olmalıdır. Dolayısıyla özellikle bu konularda salt iyi niyet değil azami bir özen ve ciddiyet standardı beklemek sanırız en doğal hakkımız. [1] Recep Maraslı'ya kitabının bir bölümünü bizimle elektronik olarak paylaştığı, Taner Akçam'a yazının çeşitli versiyonlarını okuyup tavsiyede bulunduğu ve Vincent Lima ve Marc Mamigonian'a elimizde olmayan kaynakları sağlama konusundaki yardımları için çok teşekkürlerimizle.

[2] New York Üniversitesi, Siyaset Bölümü

[3] Yazar, İsviçre.

[4]<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?>

aType=RadikalYazar&ArticleID=1047371&Yazar=AHMET

%20%DDNSEL&Date=26.04.2011&CategoryID=99

[5] Noam Chomsky'nin konu hakkındaki yazısı için

http://www.guernicamag.com/blog/2652/noam_chomsky_my_reaction_to_os/

[6] "İste bu kadar" <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/01/27/175669.asp> Operasyonda IBDA-C üyeleri direnirler, bu direnisleri özel timin bir süre cezaevini ele geçirmesine engel olduysa da daha sonra özel tim is makinalarıyla duvarları yıkıp Metris cezaevini ele geçirdi. Operasyon neticesinde Sancar Kartal öldürüldü. Mirzabeyoğlu ve arkadaşları da yoğun iskenceler görmüşlerdi. Kesilmiş saçları sakalları arasından kan sızan görüntüleri günlerce televizyon ve gazetelerde işlendi. İHD İstanbul Şube Başkanı Eren Keskin "Dün cezaevinde

bir insan öldürüldü. İnsanlar iskence edilerek durusmaya getirildi. İnsanların düşüncelerini, inançlarını belirleyen görünümlere sahip olmak gibi bir hakları vardır. Bunu bozmak baslı basına bir iskencedir” dedi. Eren Keskin, bütün olanların Türkiye’nin devlet gücünü kanıtlamak için yapıldığını söyleyerek, “Türkiye gücünü böyle kanıtlıyorsa bravo. Baska birsey diyemiyorum. IHD olarak protesto ediyoruz” diye konuştu. Mirzabeyoğlu 2005 yılında protestolara neden olan cezaevi tecrit uygulamaları esnasında da tek kişilik hücreye kapatılmış, 2007 yılında gazetelerde yayımlanan duruşma haberlerinde ise kendisine iskence yapıldığı iddiasında bulunmuştur.

[7] Sirri Süreyya Önder, “Salih Mirzabeyoğlu’na Iskence Son Bulmalı” Tv 24

[8] Salih Mirzabeyoğlu, IBDA-C Lideri Salih İzzet Erdis’in kod adıdır.

[9] İslami sol bir mücadele çizgisi izleyen ve uzun yıllardan beri hapis hayatı yaşayan torun Salih Mirzabeyoğlu kendi ailesini çok iyi tanıyan birisi, Tilki Günlüğü’nden bu açık anlatılıyor ve Mirzabeyoğlu bir utanç yaşamıyor dedesinden dolayı, yaşaması da gerekmiyor tabii. Ancak bu durumda tam aksine dedesi onun için bir gurur kaynağı.

[10] Salih Mirzabeyoğlu

http://www.yeniakademya.org/yazarkonu-62-umit_elonu-353kendi_kaleminden_ibda_mimari_salih_mirzabeyoglu.html

[11] Musa Bey hakkında ayrıca bkz. Recep Maraslı, “Bir Prototip Olarak Mutkili Hacı Musa Bey Olayı”, Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı, İstanbul: Pêrî Yayınları, 2008, s. 298-313.; Raymond Kevorkian, The Armenian Genocide: A Complete History, London: I.B. Tauris, 2011, s.235-237, 345-46.; Esat Uras, Armenians in History and the Armenian Question, Documentary Publications, 1988, s.715-716; Kamuran Gürün, The Armenian File: The Myth of Innocence Exposed, Nicosia: Rüstem, 1985, s. 131-135; Kemal

H. Karpat, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith and Community in Late Ottoman State*, New York: Oxford University Press, 2001, s. 218,; Dikran Mesrob Kaligian, *Armenian Organization and Ideology under Ottoman Rule: 1908-1914*, New Jersey: Transaction Publishers, 2009, s. 98.; Arman Kirakosian, *British Diplomacy and the Armenian Question: from 1830s to 1914*, New Jersey: Gomidas Institute, s. 153-159. Bu yayınlardan resmi tarih tezine destek olanlarda bile Musa Bey'in Osmanlı mahkemeleri tarafından kayırıldığı izi sürülebilir. Örneğin Recep Maraslı kaynak olarak kullandığı Nigde Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Doç. Musa Sasmaz'ın, "Kürt Musa Bey Olayı (1883-1890)" isimli bu çalışması hakkında "Osmanlı, Amerikan ve İngiliz arşivlerinden derlenip karşılaştırılan belgelerle, İstintak Mahkemesinde Musa Bey hakkında yürütülen 8 ayrı davanın iddianame, kararname ve sorgu zabıtlarından örnekler verilmektedir. Musa Bey Davası hakkında haftalık "Cerîde-i Mahâkim" dergisinde yayınlanan dokümanlar, davaların içeriği kadar o günkü toplumlar arası ilişkiler hakkında da dikkate değer ayrıntılar içermektedir." demektedir

[12] Naci Kutlay [http://www.gelawej.net/modules.php?](http://www.gelawej.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=3455)

[name=Content&pa=showpage&pid=3455](http://www.gelawej.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=3455)

[13] Hans Lukas Kieser, *İskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.80.

[14] Recep Maraslı, "Bir Prototip Olarak Mutkili Hacı Musa Bey Olayı", *Ermeni Ulusal Demokratik Hareketi ve 1915 Soykırımı*, İstanbul: Pêrî Yayınları, 2008, s. 298.

[15] Nitekim devletin Musa Bey'i mesrulasması imparatorluğun dağılmasıyla son bulmaz. Tarihçi Ayşe Hür'ün Ulug İğdemir'in Sivas Kongresi Tutanaqları adlı 1999 tarihli eserinden aktardığına göre "4 Eylül 1919'da açılan Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla beraber sadece 38 kişi hazır bulundu. Kongre'ye Osmanlı dönemi

yöneticilerinden İttihatçı Mazhar Müfit'in (Kansu) dışında herhangi bir Kürt asilli katılmadı. Diyarbakir temsilcisi olarak giden İhsan Hamid, Sivas'a yetistiginde kongre sona ermişti. Ancak, kongreye katılmayan İhsan Hamid, Sadullah Efendi ve Hacı Musa Mutki adli üç Kürt reisi, 12 üyeden oluşan başkanlık konseyine seçilerek Türk-Kürt ittifaki zahiren de olsa kuruldu. Kongreye damgasını İttihatçılık ve manda meseleleri vurduğu için, Wilson Prensipleri uyarınca 'kendi kaderini tayin hakkı' gibi konular ele alınmadı. Kongrenin sonuç bildirisinde sadece "Milli iradeyi temsil etmek üzere Millet Meclisi'nin derhal toplanması mecburidir" gibi muğlak bir ifadeyle yetinildi ve Ankara'ya doğru yola çıkıldı."

<http://www.taraf.com.tr/haber/osmanlidan-bugune-kurtler-ve-devlet-2.htm>

[16]NaciKutlay <http://www.gelawej.net/modules.php?>

name=Content&pa=showpage&pid=3455

[17] Recep Maraslı (a.g.e) bu konuda şöyle der: "M.Emin Bozarslan ve Naci Kutlay Mus bölgesinde sözlü halk edebiyatında yer eden bu ağıdın iki versiyonunu yazıya aktarmışlardır. Ayrıca bölgede öğretmenlik yapmış olan Ermeni ihtilalcilerinden Mihran Damadyan'ın derlediği bir versiyon [Taron (Mus) Halk Sarkıları, Talvorik Çocukları] ile Gulizar'ın kızı Armenuhi Kevonian'ın ailesinden derlediği başka versiyonlar da yayınlanmıştır."

[18] Aktaran Mehmet Bildirici, Haycar Van-Mus-Elazığ Gezisi, Rehber Sarkis Seropyan, Düzenleyen Lora Baytar.

[19] Taner Akçam, Huzur İçinde Bir 24 Nisan

<http://www.taraf.com.tr/haber/huzur-icindebir-24-nisan-2.htm>

[20] Bu umursamazlığın bizzat taşıyıcısı olanların herhalde az gelişmişlik tarihinin acı bir sakası olarak entelektüel olarak anılması ise ayrı bir yazı hatta tez konusudur

